

ALEVİLİK KAVRAMI ETRAFINDA BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

Gıyasettin AYTAŞ¹

ÖZET

Alevilik kavramı, hem tarihsel hem de toplumsal içeriğe sahip bir kavramdır. Dolayısıyla Aleviliği ele alırken tarihi ve toplumsal olguları da hesaba katmak gerekmektedir. Bu gerçekten hareketle bu yazıda Alevilikle ilgili kavramlar ele alınmış ve böylece tarihi süreç boyunca Aleviliğin algılanışını belirlemek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Ehl-i Beyt, İslamiyet, cem, ibadet.

CERTAIN DETERMINATION AND REVIEW ABOUT ALAWISM

ABSTRACT

The terms of Alevi has been included both historical and social processes. Accordingly, when Alevi term has been evaluated historical and social events have to be reckon, too. Consider this fact, in this study terms related to Alevi has been evaluated and determining the Alevi image during the historical process has been aimed.

Keywords: Alawism, Ehl-i Beyt, Islamism, cem, worship.

GİRİŞ

ALEVİ KİMDİR

Alevi'yiz Allah'ı bir bilenleriz

Başımız ol yüce Kur'an'a bağlı

Resul'üne iman edenlerdeniz

Yolumuz bir ulu divana bağlı

Severiz Resul'ü aşk ile candan

Hazreti Ali'yi seçmeyiz ondan

Müshap oldular hem teni tenden

Kalbimiz bir ulu ikrara bağlı

Aşgız bizler hakikatin yoluna

Rehberine mürşidine pirine

Hazreti Resul'ün İslâm dinine

Mezhebimiz İmam Cafer'e bağlı

Etmeyin iftira bize ne kârınız var

Hak'ka doğru dönen didarımız var

Hacı Bektaş gibi hünkârımız var

Gittiğimiz yollar dergâha bağlı

Severiz bizler on iki imamı

Kalben bağlıyız yoktur gümanı

Gelecek diye Mehdi sahip zaman

Âşık Musa'nın gönlü yollara bağlı

Musa KARAKAŞ

¹ Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Müdürü

Genel anlamıyla Alevilik; Allah'ın birliğine Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Hz. Ali'nin veliliğine inanan İslam'ın özgün bir yorumudur.

Alevilik kavramına yönelik olarak tarihsel süreç içerisinde değişik tanımlama ve adlandırmalar yapılmıştır. Alevilik kavramı, önceleri Hz. Ali soyundan gelenler için kullanılırken 19. yüzyıldan itibaren Hz. Ali'ye bağlı olanlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Tarihi süreç boyunca Alevilikle ilgili değişik tanımlar ve Aleviliğe yönelik yorumların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları: "Alevilik bağımsız bir dindir." "Alevilik Zerdüştlüğün uzantısıdır." "Alevilik On İki İmam Şiilîğidir." "Alevilik Heterodoks bir İslamdır." "Alevilik kısmen İslam içi kısmen İslam dışıdır." "Alevilik İslamın Anadolu yorumudur." "Alevilik bir kültürdür." "Alevilik toplumsal bir başkaldırıdır." şeklindedir.

Yukarıdaki tüm adlandırma ve tanımlamaların ötesinde Alevilik, Ali ve onun soyundan gelenleri (Ehl-i Beyt) sevmek ve her şeyin üstünde tutmak esasına dayanmaktadır. Bu sevgi, gelişerek ve olgunlaşarak bir inanç sistemini oluşturmuştur. Anadolu coğrafyasında varlığını devam ettiren Alevilik, Orta Asya Türk kültürünün unsurlarının Ehl-i Beyt sevgisi ile bütünleşmesinin sentezi olarak varlığını devam ettirmektedir. Genellikle el ele, el Hakk'a anlayışına dayalı olarak yaşanan Alevilik, eski Türk gelenek ve göreneklerinin canlı bir şekilde yaşatılmasını da sağlamıştır. Bu değerlendirmelere paralel olarak Alevilik, kendisini "yol", "tarik-i müstakim" (doğru yol), "güruh-ı naci" (temiz insanlar topluluğu) olarak tanımlar. Genel olarak Alevilik, kendisini daha çok "meşreb" olarak ifade eden sosyokültürel bir yorum ve yaşayış biçimidir.

Günümüzde Alevilik, uzlaşmacılık temeline dayanan, kendine has özellikler taşıyan bir inanç ve uygulama anlayışı olarak varlığını devam ettirmekte, bünyesindeki yüksek ahlaki nitelik ve insana bakış açısıyla tasavvufi bir nitelik taşımaktadır.

Tarihsel Arka Plan

Çeşitli kaynaklara dayanarak Aleviliğin yaklaşık 1400 yıllık tarihsel bir geçmişe dayandığını söyleyebiliriz. Hz. Muhammed Döneminde, İslamiyet içerisinde herhangi bir farklılaşma ve görüş ayrılığından söz edilmezken onun ölümünden sonra çeşitli ihtilafların artmaya başladığı görülür. Bu ihtilafların ortaya çıkma nedenlerinin başında halifelik meselesi gelmektedir. Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi çok sevdiğini ve çok değer verdiğini defalarca dile getirerek Hz. Ali'nin kendisi ve Müslümanlar için ne kadar önemli olduğunu sık sık tekrarlamıştır. "Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır. Şehri dileyen kapıya gelsin.", "Ali, insanların en hayırlısıdır. Kim bunu kabul etmezse, gerçekten de kâfir olmuştur", "Ümmetimin en ileri geleni ve gerçek hüküm vereni Ali'dir." şeklindeki ifadeler, Peygamberimiz tarafından dile getirilmiştir.

Hz. Ali, Peygamberimizden sonra seçilen bütün halifeleri kabul eder, onların halifeliğine karşı çıkmaz. Halife Osman'ın ölümünden sonra kendisi halife seçilince Hz. Muhammed'in eşi Ayşe ve Şam Valisi olan Muaviye, ona biat etmezler. Bunun üzerine Hz. Ali ve Muaviye arasında tarihe adına "Sıffin Savaşı" denilen bir muharebe olur. Muharebede Hz. Ali'nin savaşı kazanacağı bir sırada Muaviye hileli bir yönetime başvurur ve askerlerinin mızraklarının

ucuna Kur'an sayfaları taktırır. Hz. Ali ve ordusu Kur'an'a karşı silah çekemeyince Muaviye kesin bir yenilgiden kurtulmuş olur. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki hilafet meselesi için "Hakem Olayı" olarak tarihe geçen yöntemle çözümlenmeye çalışılır. Bu olayda da yine hileyle Muaviye halife tayin edilir. Hz. Ali bunu kabul etmez ve İslam tarihinden günümüze kadar süregelen kavga böylelikle başlamış olur. Aleviliğin siyasi bir olgu olarak ortaya çıkışının da bu olaydan sonra gerçekleştiği kabul edilir.

Alevi İnanç Sistemindeki Önemli Kavramlar

Alevi inanç sisteminde Kerbela hadisesi de önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. Kerbela, İmam Hüseyin'in şahadetidir. Bu hadise, İslam dünyasında özellikle Anadolu Alevileri için büyük bir kutsiyete sahiptir. İran ve Türk Edebiyatlarında Maktel-i Hüseyin adı altında bir edebî türün oluşmasını da sağlayan bu facia yüzyıllardır hafızalardan silinmemiştir. Kerbela şehri, Bağdat'tan 80 km uzakta ve Fırat'ın 25 km batısında bulunmaktadır. İmam Hüseyin'in ve yanındakilerin Kerbela'da feci şekilde katledilmeleri ve Peygamber sülalesinin akla gelmedik şekilde işkencelere maruz kalmaları, geniş kitleleri derinden etkiler. Bu olay üzerine Emevilere karşı büyük bir kin ve nefret duyguları baş gösterir. İslam âlemi ve özellikle Aleviler, yüzyıllardır Peygamber torunlarına yapılan bu zulmü unutmamışlardır. İslam tarihinde Muharrem ayı içerisinde gerçekleşen bu facia, her yıl canlandırılır. Ehl-i Beyt için ağıtlar yakılır, mersiyeler söylenir, matem tutulur.

Alevilik kavramı eksen olarak kabul edildiğinde bir diğer önemli kavramın Ehl-i Beyt olduğu görülecektir. Ayrıca Türkler ve Ehl-i Beyt yakınlaşmasını bilmeden Anadolu Aleviliğini anlamak mümkün değildir. Hz. Ali soyundan gelenler, Emevi zulmünden kurtulmak için gruplar hâlinde bugünkü Afganistan topraklarında bulunan Mezar-ı Şerif, Özbekistan, Türkmenistan, özellikle şu anda Türkmenistan ve İran'ın sınırları içinde bulunan Horasan bölgelerine giderler. Bu bölgede yaşayan Türkler, kendilerine sığınan Ehl-i Beyt mensuplarına kucak açarak onlara büyük bir saygı ve sevgiyle yaklaşırlar.

Muaviye Dönemindeki İslam orduları, Türklerin üzerine tebliğ edici ve ikna edici olarak değil, savaşarak gitmişlerdir. Yağma psikolojisi ile yapılan bu savaşlarda Muaviye'nin komutanı olan Ubeydullah bin Müslim zengin Buhara kentini yağmalattırıştır. Horasan Valisi Said, Semerkant'ı yağmalayıp 30000 Türk'ü köle pazarında satmış, göçe zorlamıştır. 705 yılında Horasan Valisi Kuteybe bin Müslim Baykent, Buhara, Taklam, Kaş, Semerkant ve Harzem'de yağma ve katliamlar yapmış ve bunun sonucu olarak kendisine "Türk Kasabı" adı verilmiştir. Emeviler, Hz. Muhammed'in ağzından Türklerin nerede bulunursa öldürülmesi gerektiğine dair birçok hadis uydurtmuşlardır.

Hz. Ali'nin çocuklarına yapılan baskı, zulüm ve takip, Türklerle yapılan bu zulüm ve katliam sonucunda Ehl-i Beyt ve Türkler arasında büyük bir yakınlaşma olur. Aleviliğin Türkler arasında hızla yayılması ve benimsenmesinin önemli sebeplerinden biri de budur.

Horasan bölgesinde daha çok rahat edeceğini düşünerek buraya gelen Hz. Ali soylular Türk

beylerinden kız almış ve onlara kızlarını vermişlerdir. Böylece hem Türklerle akraba olmuşlar hem de Türklere Müslümanlığı öğretmişlerdir. Bunun en önemli kanıtlarından biri de 11. yüzyılda yazılmış olan Kutadgu Bilig’te Ehl-i Beyt’e saygı gösterilmesi yolunda yazılanlardır. Ahmet Yesevî’yi yetiştiren Aslan Baba da İslamiyet’ bu yolla öğrenen erenler arasında yer almaktadır. Dedelerin Ehl-i Beyt’le akrabalıkları ve Horasan’dan gelen oba ve oymaklara önderlik etmeleri, Anadolu Aleviliğinde kendine özgü bir Hz. Ali sevgisi oluşturmuştur.

Anadolu Aleviliğinin Önemli İsmi: Hacı Bektaş Veli

Aleviliğin Anadolu’da birey bazında temsili ele alındığında ise ilk akla gelen isim Hacı Bektaş Veli’dir. Anadolu’da Aleviliğin en büyük piri olan Hacı Bektaş Veli’nin 1248’de Nişabur şehrinde doğduğu ve 1337’de eski adı Sulucakarahöyük olan Hacı Bektaş’ta Hakk’a yürüdüğü söylenmektedir. Gençliği Horasan’da geçen büyük pirin Hoca Ahmet Yesevî Ocağı’nda Lokman Perende’den felsefe, sosyal ve müspet bilimleri öğrendiği, bir bey oğlu olarak titiz bir eğitimden geçirildiği bilinmektedir.

Hacı Bektaş Veli, Anadolu Selçuklu Devleti’nin son yıllarında Anadolu’ya gelmiştir. İnsan sevgisini ve insana saygıyı en büyük şiar olarak kabul etmiştir. “Benim Kâbem insandır, “sözü bunun en iyi göstergesidir. Anadolu’da eşitlikçi, paylaşımcı ve ayrımcılığa karşı düşüncenin tohumlarını yeşertmiştir. İbadette şekilciliğe karşı oluşunu “Her ne ararsan kendinde ara, Kudüs’te, Mekke’de, Hacda değildir, “sözü ile göstermiştir. Anadolu insanı üzerinde büyük etkisi olan Hacı Bektaş Veli, yetiştirdiği dervişler ile Anadolu’nun her yanına fikirlerini taşımış ve kendinden yüzlerce yıl sonra gelenleri bile bu fikirleriyle etkilemiştir. Sevgi ve hoşgörünün temel taşlarından olan bu büyük pirin düşünceleri asırlar boyu insanlar için önemini korumuştur. Dolayısıyla Anadolu Aleviliğinin kendisini Hacı Bektaş Veli ile sistematize ettiğini söylemek mümkündür.

Hacı Bektaş Veli, inancın tamamını dört kapı kırk makam olarak değerlendirir. Bu dört kapı kırk makam insanın yaşamı boyunca gelişmesi ve olgunlaşarak kâmil insan olmasını sağlama-ya yönelik bir eğitim ve anlayış bütünüdür.

Alevi felsefesinde yer alan dört kapı sırasıyla **Şeriat**, **Tarikat**, **Marifet** ve **Hakikat**” kapılarıdır. İlk kapı **şeriat** kapısıdır. Bu kapı İslamiyet’in başlangıç yerini ifade eder. Birinci kapı olan Şeriat kapısının on makamı bulunmaktadır. Bunlar:

1. Tanrı’ya inanmak,
2. Peygamberi tanımak,
3. Bilim öğrenmek
4. Bağışlayıcı olmak,
5. Evlenmek,

6. Helal yemek ve giyinmek,
7. Toplumdan kopmamak
8. Sevme ve acıma duygularına sahip olmak,
9. Haksız kazançtan sakınmak,
10. İnsanları iyiye yönlendirmek, kötüden sakındırmak,

İkinci kapı olan **tarikât** kapısı, Kuran-ı Kerim'in asıl anlamına ulaşmak için tutulan özel yolun adıdır. Şeriat kapısından daha ileri bir dereceye ulaşmayı ifade eder. Şeriat kapısında yer alan kitlesellik, Tarikat kapısında bireyselliğe dönüşür.

Tarikat kapısının da on makamı bulunmaktadır. Bunlar: .

1. Her işi aşkla ve kanaatkârlıkla yapmak,
2. Toplumdan kopmamak,
3. Tutum ve davranışlarında ölçülü olmak,
4. Yalnızca Allah'a bağlı olmak,
5. Nefs (kıskançlık, cimrilik, tembellik vb)le savaşmak,
6. Karşılıksız hizmet etmek,
7. Korku ile ümit arasında bir noktada durmak,
8. Kılık ve kıyafetine dikkat etmek,
9. Bir yol göstericiye bağlanmak,
10. Yola girmek

Üçüncü kapı "**Marifet** kapısıdır. Bu kapı da bireysel olgunlaşma anlamı ifade eder. Bu kapının da on makamı bulunur. Bunlar:

1. Edep sahibi olmak,
2. Korku sahibi olmak, (başkalarının hakkını yemek, adaletsizlik vb. işlerden korkmak)
3. Tok gönüllü olmak,
4. Doğru gördüğü her şeyin doğruluğunu her yerde söyleyebilmek,
5. Utanmak,
6. Cömert olmak,
7. İlim sahibi olmak,
8. Hemen karar vermekten sakınıp sakin olmak,
9. Kalp ve gönül gözüyle görmeye çalışmak,
10. Kendisini bilip tanımak,

Son kapı olan **Hakikat** kapısında ise dinin gerçek anlamına ulaşılması söz konusudur. Amaç insanın mükemmelleştirilmesidir. Ulaşılabilecek en son kapı olan bu kapının da on makamı bulunmaktadır:

1. Alçak gönüllü olmak,
2. İnsanları iyilik ve kötülükleriyle yargılamamak,
3. Yiyecek ve içeceğini başkalarıyla paylaşmak,
4. Nefsi tamamen yok etmek,
5. Yaratılmışların hiçbirine zarar vermemek,
6. Gerçekleri söylemek ve gerçeklere göre davranmak,
7. Doğru insanları örnek almak,
8. Keramet veya mucize göstermemek,
9. Sabretmek,
10. Gönül gözüyle gözlem yapmak,

Alevilik, olgunlaşmayı “uzun, ince bir yol” olarak görmekte ve bu yolu her şeyin başı ve en önemli unsuru saymaktadır. “Yol bir, süre bin bir” deyimini, yola verilen önemi gösterir.

Alevilikte Hacı Bektaş Velî “Ser çeşme”, yani bilgi pınarının kaynağı olarak bilinir. Ayrıca yine “Kutbü'l Aktap” yani batını bilimlerin doruğu olarak kabul edilir. Hacı Bektaş Velî, Bektaşilikte de aynı ölçüde değerli olduğu gibi Bektaşilik bir insan olma yolu olduğu için yolun piri olarak da ona ayrıca manevi bağlılık duyulur.

Alevilikte Hiyerarşik Yapı

Alevi topluluklarda töre, sözlü kültür ve göreneğe dayandığı için her şey yaşlı ve tecrübeli kişilerin anlatıp gösterdiklerine göre düzenlenir. Toplulukta Dede, en üst mertebede yer alır ve dedeler peygamber soyundan geldiklerine inanılan “Seyyid”, “Ocazade”. “Ocakoğlu” gibi unvanlar alırlar. Alevilikte dede, cemaatin dinî önderi, mürşidi ve piridir. Alevinin dünyaya gelmesinden son yolculuğuna dek dinsel hizmetlerini dedeler yaparlar. Bektaşilikte ise Dedenin yerini Baba alır. Baba, soya bakılmaksızın en yetkin kişi olarak seçilir. Dede ocakları, Aleviler için birer dinsel çekim alanı oluşturmaktadır.

İsteyen herkes dede olamaz. Dede olmak için Evlad-ı Resul olmak gerekmektedir. Yani soyunun Hz. Muhammed ve Hz. Ali 'den olması şarttır. Ancak hemen belirtelim ki Alevi inancında Yol, yolu kuranın da üstündedir. Eğer bir bölgede Evlad-ı Resulden bir dede yoksa ve durum zamanla Yolun bozulmasına sebebiyet verecekse durum değişir. Bu manada gerekli bilgi birikimine, yolun edebine, ahlakına uygun olan bir kişi Dergâh 'tan icazet almak şartıyla dedelik yapabilir. Nitekim tarihte böylesi durumlar çok olmuştur. Evlad-ı Resul'den olmayan birçok kişi, Dergâh'tan gerekli eğitimi aldıktan sonra dedelik yapabilmişlerdir.

Alevilikte İbadet

Aleviliğin en önemli inanç uygulamalarından biri de Cem ayinidir. Sözcük olarak toplanmak, bir araya gelmek anlamını taşıyan Cemlere musahibi olmayan ve yabancılar katılamazlar. Fakat günümüzde Cem, açıkça yapıldığı gibi özellikle büyük kentlerde yabancılar da ceme alınmaktadır. Alevi cemlerine kadın erkek birlikte, en temiz giysilerini giyerek katılırlar. Cem törenine küskün ve dargın olanlar alınmazlar, bunun yanı sıra suç işlemiş olanlar ve üzerinde kul hakkı bulunanlar da Ceme alınmazlar.

Cemler yoğun olarak kış aylarında perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde, bazı yörelerde ise cumartesiye pazara bağlayan gecelerde yapılır. Cem töreninin gece yapılmasının sebebi; insanların gündüz çalıştıklarından dolayı işlerine engel olunmaması amacıyla. Cem'e katılmaya gelenler yanlarında çeşitli yiyecekler getirirler, herkes gücüne göre bir katkıda bulunur. Kimin ne getirdiği kesinlikle gizli tutulur. Böylece az getirme veya çok getirme insanlar arasında bir itibar konusu yapılmaz. Aleviliğin paylaşımcı ve demokrat yönünü bu durum, açıkça ortaya koymaktadır. Getirilen yiyecekler daha sonra Cem'e katılan canlara eşit biçimde pay edilir. Dede posta oturur, hizmet sahipleri yerlerini alır. Erkekler bir halka oluştururlar, kadınlar da halkanın dışında otururlar. Daha sonra hizmet sahipleri görevlerini ifa ederler.

Cemler, yapılış sebeplerine göre sınıflandırmaya tabi tutulabilirler:

Görgü Cemi,

Musahip Cemi;

İkrar Verme Cemi,

Abdal Musa Cemi

Lokma Cemi

Düşkün Kaldırma Cemi

Dardan İndirme Cemi gibi..

Cemde görevliler ve görevleri şöyledir:

1. **Mürşit**, büyük cemlerde ocağın mürşidi olan ocak tarafından temsil edilir. Görevi talipleri bilgi bakımından aydınlatmak onlara yol ve erkân hakkında bilgi vermektir.

2. **Rehber**, görgüsü yapılanlara ve Cem'e katılanlara yardımcı olur, dede olmadığı zamanlarda cem törenini yönetmekle yükümlüdür. Rehber Cem'in erkânına göre yürütülmesi yanında taliplerin tutum ve davranışlarını gözden geçiren onlara yardımcı olan kimsedir. Pirlük, mürşitlik ve rehberlik Alevilikte çok önemli üç makamı oluşturur. Bu, aynı zamanda "Ya Allah. Ya Muhammed, Ya Ali" ifadesinde yerini bulan bir kavramdır.

3. **Gözcü**; Cem'in düzeninden sorumludur. Töreyle, edebe aykırı hareketleri engeller.

4. **Çerağcı**; Çerağ (Ateş) yakılması ve meydanın aydınlatılması ile görevlidir.

5. **Zakir**; deyiş, düvaz ve miraçlamaları söyler.

6. **Farraş**; bu hizmet Salman Farisi'nin hizmeti kabul edilir. Semahtan sonra, koltuğunda küçük, sembolik bir süpürge ile meydana gelir. Süpürgeyi sembolik bir şekilde yere sürer. Cem'in sona erişinin ilk işaretidir.

7. **Sakka**; hizmeti, suyu dağıtmaktır.

8. **Sofracı**; kurban kesme ve dağıtma işinden sorumludur.

9. **Pervane** (Semahçı); Cemde güvenliği sağlar

10. **Peyk**; Cemi haber verir.

11. **İznikçi**; Cem evinin temizliğini sağlamakla yükümlüdür.

12. **Bekçi**; Cem evine girip çıkkanı kontrol eder.

Cem, dini boyutunun yanında, önemli bir sosyal örgütlenmedir. Cemde hiçbir biçimde yetki, görev ve sorumluluk çatışmasına izin verilmez. Cem'de gelişi güzel oturulmaz. Meydanda yer almanın da bir yeri ve sırası bulunur ve herkes buna göre yerlerini alır. Bu düzen sıkı bir biçimde denetlenir. Sırasını, sözünü, tutum ve davranışlarını bilmeyenler önce uyarılır. Eğer cemin düzenini aşırı derece bozucu bir davranış gösterirlerse de cezalandırılırlar.

Alevi inancına göre Hakk'a ibadetin, belirli fiziksel biçimleri olmak zorunda değildir. İbade-tin belli mekânı ve zamanı yoktur. Yani Hakka yapılacak en iyi ve en yeterli ibadet eline, beline, dilme sanıp olmak, insanı en kutsal varlık olarak görmek, insan sevgisi duymak ve insan-ı kâmil (olgun, erdemli insan) olmaya çalışmaktır,

Alevilikte ibadet zorunluluğunun olmaması ibadet yapılmadığı anlamına gelmez. Buradaki ince ayırım, bireysel ibadet ile topluluğun kolektif ibadetidir. Bireysel ibadet isteyen istediği biçimde uygulayabileceği bir ibadet biçimidir. Alevilikte söz konusu olan da budur. Alevi inanç sistemindeki bu unsurlarla istenen gönül yoluyla Tanrı'ya ulaşmaktır. Alevilikte şekil-ciliğe yer yoktur. Allah korkusu yerine Allah sevgisi ön plandadır. İnsan en yüce varlıktır ve insanı sevmeyen Tanrı'yı sevemez. Alevilik bağımsız düşünceye, özgür davranışa, çağdaşlığa uygun bir yaşam biçimidir. Din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapılmaz, sevgi ve hoşgörü temel esastır.

Alevilikte esas ibadet, yaşamın tümünü ibadet eder gibi temiz ve doğru yaşamaktır. Alevilikteki özel ibadet şekilleri (Cem ayini vb.) kişinin gönül zenginliğini diğer insanlarla paylaşma amacıyla yapılır. Ceme katılmak zorunludur. Çok önemli bir mazeret yoksa katılmamak büyük bir suçtur. Bazı yörelerde ceme katılmak için musahipli olmak ve erişkin olmak şarttır. Ancak bazı yörelerde çocuklar da katılabilir. Kentlerde artık musahipli olmak zorunluluğuna dikkat edilmemektedir.

Ayrıca doğum, ölüm, adak kurbanı tıglama, Muharrem matemi gibi ibadetler vardır. Bunların kendi içinde özel ritüelleri bulunmaktadır. Buralarda nefes, nutuk ve gülbank adını verdiği-
miz kutsal metinler okunur.

Alevilikte önemli ibadetlerden biri de semahtır. Semahın temeli, Hz. Ali'nin pirlüğünde yapı-
lan Kırklar Meclisi'nin toplantısında ilk kez yapılan Semaha dayanır.

Semah, muhabbet toplantıları ve Cem'in düzenine göre gerçekleştirilir. Küçük muhabbet-
lerde (toplantı) muhabbetin sonuna doğru, büyük muhabbetlerde yani Cemlerde ise çeşitli
aralıklarla zaman zaman gerçekleştirilir. Semaha başlama zamanını dede tayin eder. Semahlar
ağır ritimlerle başlar ve alınan nefeslerin hızına göre ritim kazanır. Semahlar iki, dört, altı, sekiz veya daha çok kişiyle oynanabilir. Semahlarda el ele tutuşmak yoktur, karşı karşıya "cemalet" gerçekleştirilir. Cemde "Semaha durmak" deyimini ile anlatılır.

Semah dinsel bir ibadettir. İnsanın Tanrı'ya inanış, yakarış ve bağlılıklarının işlendiği dinsel
bir dandır. Kişi semah esnasında transa geçer ve kendini tamamen Tanrının hizmetine bırakır.

Semahların kadın-erkek birlikte oynaması, çeşitli vesilelerle bazı kesimler tarafından farklı
şekillerde yorumlanmış, "Kadın ve erkekler içki içip birlikte dans ediyorlar" şeklinde kasıtlı
yakıştırmalarda bulunulmuştur. Bu, tamamen gerçekdışı bir düşüncedir ve Alevilere yapılan
haksız yaklaşımlardan birisidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Semahlar, Türk kültürünün
İslâm kültürü ile yoğrulması sonucu ortaya çıkan bir kültür zenginliğidir.

Her hareketin kendi içinde bir anlamı olduğu gibi her semahın diğerinden farkı vardır. Bu
yüzden "Kırklar Semah'ı ile "Turnalar Semah'ı birbirinden tamamen ayrı özellikler taşır. Se-
mah sırasında okunan nefeslerin teması da birbirinden farklıdır. Vücut hareketleri ise birçok
simgesel anlam taşımaktadır. El hareketleri gökyüzünden aldığı yere yüzüne yansıtmak ve
özellikle Turnalar Semah'ında yeryüzünden gökyüzüne yükselmek arzusu dile getirilmek-
tedir. Özellikle Turna kuşunun hareketlerinin canlandırıldığı görülür. Turna kuşu Alevi ve
Bektaşî inancında kutsal bir kuştur. Bunun nedenleri ise yine çok geniş açıklamaları gerek-
tirir.

Alevilik Kültüründe Rakamlar

Alevi ibadetlerinde okunan dualarda, nefeslerde üçler, beşler, yediler veya yedi dilimli tac, on
iki imam, on-dört masum, 17 kemerbest, dört kapı, kırk makam, 360 menzil, sekiz uçmak,
Kırklar demi, kırklar meclisi, dört ve on ikinin bazı katları kutsal sayılmaktadır.

Ayrıca üç rakamının anlamı **üçler** denilen "Allah-Muhammed-Ali" sevgisini aşkıni yansıtır.
Dört rakamı dört kapıyı ifade eder ki bu kapılar "Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat" kapıla-
rıdır. **Beş rakamı** Hz. Muhammed ve Ehlibeyt'inde yer alanları simgeler (Hz. Muhammed,
Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) Ayrıca "Pençe-i Al-i Aba'dır.

12 rakamı ise Hz. Ali ile başlayıp 12. İmam İmam Mehdi ile son bulan imam sayısını yani on iki imamı ifade eder. **14 rakamı** ise on iki imamın ergenlik çağına gelmeden katledilen on dört çocuğunu ifade eder ve bunlara “on dört masum” denilir. Diğer rakamların ise hem simgesel olarak, hem de öğretinin iç basamaklarını ifade eden anlamları bulunmaktadır. Bunların her birinin açıklanması sayfalar alan bir çalışmaya gerektirir.

Alevi felsefesinde yer alan dört kapı sırasıyla **Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat** kapılarıdır. İlk kapı **şeriat** kapısıdır. Bu kapı İslâmiyet’in başlangıç yerini ifade eder.

Alevilik ve Birtakım Yanlış Algılamaların Temeli

Alevilik ve İslâmiyet arasında bir çatışma ve farklılaşma varmış gibi yaklaşımlara son zamanlarda sıkça rastlanılmaktadır. Alevilik, Türk kültürünün Ehl-i Beyt sevgisi ile harmanlanması sonucu ortaya çıkan, İslâmın inanca dair temel ilkelerine ters düşmeyecek biçimde şekillenen bir yorumdur. Aleviler Allah’a, ahiret gününe, Hz. Muhammed’in peygamber olduğuna ve Kur’an’a inanmaktadırlar. Cem erkânının yürütülmesi sırasında birçok Kur’an-ı Kerim ayetine dayanılır ve cem bu ayetler esas alınarak yönetilir. Zaten bu ilkelere inanan insanlar kaynağı ne olursa olsun kesinlikle Müslüman’dır ve İslâm dairesinin içindedirler. Aleviliğin farklı bir din olduğunu öne sürmek tamamen yanlıştır. Ayrıca Aleviliğin ateizmle ilgilendirilmesi de imkânsızdır. Çünkü Alevilik Hz. Muhammed ve onun soyuna bağlılık esası üzerine kurulmuştur.

İran’da Safevîler Devleti’ni kuran ve İmamiyye’yi resmî mezhep olarak kabul eden Erdebiliye Tarikatı şeyhleri ile bu tarikata bağlı olanlar, kızıl taç giydikleri ve kızıl sarık kullandıkları için Kızılbaş şeklinde isimlendirilmişlerdir. Anadolu Alevileri de kendilerini Erdebil Ocağı’na bağlı saydıklarından dolayı “Kızılbaş” olarak nitelendirilmişlerdir. Bunun sebepleri arasında Şah İsmail’in askerlerinin kırmızı renkli bört ve sarı renkli çizme giymeleri de sayılmaktadır.

Tarih boyunca Kızılbaş sözcüğü Aleviler için haksız şekilde, aşağılayıcı bir ifade olarak kullanılmıştır. Bu sözcük çerçevesinde Alevilere çeşitli iftiralar atılmıştır. Bazı kesimlerce Kızılbaşlığın Alevilerden ayrı bir topluluk olarak gösterilmesi kesinlikle yanlıştır. Alevi kelimesi daha önceleri Hz. Ali soyundan gelenler için kullanılan bir deyimdi. Kızılbaş ise Pir Sultan Abdal’ın bir nefesinde de olduğu gibi Hz. Ali’nin başına kırmızı bir bez bağlaması sebebiyle Hz. Ali soyundan gelenlerin izinden giden anlamına kullanılıyordu. 19. yüzyılın sonlarına kadar kullanılan Kızılbaşlık tanımlaması, daha sonra yerini Aleviliğe bıraktı.

Aleviliğin yeterince bilinmemesi birtakım yanlış anlama ve algılara neden olmuştur. Alevi ibadetlerinin kadın erkek bir arada yapılması ile ilgili karalamalar yapılmıştır. Aleviler aile yaşamında olduğu gibi Cem törenlerinde de kadın-erkek bir aradadır. Kadın ve erkek, Alevi düşüncesine göre hayatın her alanında eşittir. Namus kavramı Aleviler için çok büyük önem taşır. Zaten Aleviliğin temel felsefesinde yer alan “Eline, diline, beline hâkim olmak” kavramı bunun en büyük kanıtıdır.

Cemde meydanın kutsallığını ve simgesel olarak canlılığın ve yaşamın kaynağı olduğunu göstermek üzere çerağ uyandırılır. Mum yakma gibi bir ifade Cem törenleri için geçerli bir ifade

değildir. Çerağın uyandırılması ise Kur'an-ı Kerim'de bulunan Nur Suresi'nin 35. ayetine dayandırılmaktadır: "Allah Teala göklerin ve yerin nurudur. Nurunun örneği, içinde güzel bir çerağ bulunan lamba gibidir. O çerağ ise bir kandil içindedir. O kandil ise sanki birinci gibi yıldızdır. Doğusu ve batısı olmayan bir kutsal zeytin ağacından tutuşturulmaktadır. Onun yağı öyle bir yağ ki ateş dokunmasa bile etrafına ışık verir." İfadesine dayanılarak "Çerağ uyandırılır" ve yine aynı simgesel gerekçelerle "Çerağ söndürülür" Çerağın sönmesi aynı zamanda Cem töreninin bitmesini simgeler. Özellikle 16. yüzyıldan başlayarak Aleviliğe "mum söndü" iftirasını yapanlar bu törenin gerçek anlamını bilmedikleri ve iftiralara dayanak aradıkları içindir.

Alevilikte ahlaki prensibin temelini "Eline, beline, diline sahip olmak" oluşturur. Eline sahip olmak; başkasının rızası olmadan bir şeyi almamak, hırsızlık etmemek, eliyle başkasını incitmemek anlamına geldiği gibi, yurduna, yaşadığın topraklara sahip olmak anlamını da taşımaktadır. Diline sahip olmak ise kötü söz söylememek, dedikodu etmemek, iftira bulunmamak, boş konuşmamak şeklinde olduğu gibi, dilini yaşatmak ve onu korumak anlamına da gelmektedir. Beline sahip olmak prensibiyle, zina yapmamanın, başkasının ırzına, namusuna göz koymamanın gerektiği ifade edilmekle birlikte, soyunu sopunu bilmek ve devam ettirmek anlamını da taşımaktadır.

Sevgi ve hoşgörü Alevi inancının temel kavramlarıdır. İnsanın sevilmesi, Tanrı'nın sevilmesiyle bir tutulur. İnsanı temel değer kabul etmenin bir sonucu olarak sevgi ve hoşgörü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. İnsan Tanrı'ya korkuyla değil sevgiyle yaklaşmalıdır. İnsanın Tanrı ile bütünleşmesinin yolu iç zenginliği sağlamasıdır. Bunun yolu da erdemli ve hoşgörü sahibi olmaktır. Hiç kimse hakkında kötü düşünülmemeli, insanlar incitilmemeli, kimsenin hakkına el uzatılmamalıdır.

SONUÇ

Aleviliği siyasal bir zemine oturtarak onu bir karşı duruş hareketi olarak ele almak doğru değildir. Alevi felsefesinin temelinde Kur'an-ı Kerimin yorumları yer alır. Aleviliğin farklı bir din olduğunu öne sürmek bilgisizlikten öte cehalettir.

Alevilik, İslam dairesi içinde yer alan hiçbir inancın karşıtı ya da muhalifi değildir. Alevilik, kendine has bir yaşama ve inancını ifade etme biçimi ile özgün bir inançtır. Bu inancın temelini, haksızlığa uğramamak, istismar edilmemek, yok sayılmamak, zulme uğramamak oluşturur.

Aleviliği doğru anlamak veya Alevi kimliği hakkında nesnel olgulardan yola çıkarak değerlendirmelerde bulunmak için, temel kaynakları ve bilimsel değerlendirmeleri esas almak gerekmektedir. Buradan yola çıkarak, Alevi kimdir, Alevilik denilince ne anlaşılmalıdır sorularına bir çırpıda cevap vermek son derece yanıltıcıdır. Bunun yerine hangi özellikler veya nitelikler Alevi olmayı gerektirir sorusunu cevaplamak ve bu cevabın karşılığında yola çıkarak Aleviliği tanımlamak daha doğru olacaktır.

KAYANKÇA

- ERÖZ, Mehmet (1991). Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara.
- YETKİN, Çetin (1984). Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, C.1, Say Yayınları İstanbul.
- ŞENER, Cemal (1195). Alevilik Olayı, Ant Yayınları, İstanbul.
- ULUÇAY, Dr. Ömer (1996). Alevilikte Cem Nefesleri, Gözde Yayınevi, Adana.
- NOYAN, Doç. Dr. Bedri (Dedebaba) (1995). Bektaşilik, Alevilik Nedir?, Ant/Can Yayınları, İstanbul.
- ERSEVEN, İlhan Cem (1995). Alevilerde Semah, Ant Yayınları, İstanbul.
- DIERL, Anton Jozef (1991). Anadolu Aleviliği, Ant Yayınları, İstanbul.
- ŞENER, Cemal (1996). Yaşayan Alevilik, Ant Yayınları, İstanbul.
- SÖZENGİL, Tanık Mümtaz (1996). Tarih Boyunca Alevilik, Çözüm Yayıncılık, İstanbul.
- SOYYER, Dr. Yılmaz (1191). Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşi Geleneği, Seyran Yayıncılık, İstanbul.
- SEZGİN, Dr. Abdülkadir (1998). Ülkemizde Alevilik-Sünnilik Meselesi, Ecdâd Yayınları, Ankara.
- NOYAN, Doç. Dr. Bedri (1998). Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik I. Cilt, Ardıç Yayınları, Ankara.
- YAMAN, Mehmet (1998). Alevilikte Cem, Ufuk Matbaacılık, İstanbul.
- YAMAN, Ali (1998). Alevilikte Dedeler, Ocaklar, Ufuk Matbaacılık, İstanbul.
- BARDAKÇI, Cemal (1945). Kızılbaşlık Nedir?, Işık Basımevi, İstanbul.